

RiMe

Rivista dell'Istituto
di Storia dell'Europa Mediterranea

ISSN 2035-794X

numero 10, giugno 2013

La medina andalusina de Lleida en el segle XI: Identitat i societat

Jesús Brufal i Sucarrat

DOI: 10.7410/1054

Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea
Consiglio Nazionale delle Ricerche
<http://rime.to.cnr.it>

Direttore responsabile

Antonella EMINA

Direttore editoriale

Luciano GALLINARI

Segreteria di redazione

Esther MARTÍ SENTAÑES

Comitato di redazione

Grazia BIORCI, Maria Eugenia CADEDDU, Monica CINI, Alessandra CIOPPI,
Yvonne FRACASSETTI, Raoudha GUEMARA, Maurizio LUPO,
Alberto MARTINENGO, Maria Grazia Rosaria MELE, Maria Giuseppina MELONI,
Sebastiana NOCCO, Michele M. RABÀ, Riccardo REGIS, Oscar SANGUINETTI,
Giovanni SERRELI, Giovanni SINI, Luisa SPAGNOLI, Patrizia SPINATO BRUSCHI,
Massimo VIGLIONE, Isabella Maria ZOPPI

Comitato scientifico

Luis ADÃO DA FONSECA, Sergio BELARDINELLI, Michele BRONDINO,
Lucio CARACCILO, Dino COFRANCESCO, Daniela COLI,
Miguel Ángel DE BUNES IBARRA, Antonio DONNO, Giorgio ISRAEL, Ada LONNI,
Massimo MIGLIO, Anna Paola MOSSETTO, Michela NACCI, Emilia PERASSI,
Adeline RUCQUOI, Flocel SABATÉ i CURULL, Gianni VATTIMO,
Cristina VERA DE FLACHS, Sergio ZOPPI

Comitato di lettura

In accordo con i membri del Comitato scientifico, la Direzione di RiMe sottopone a referee, in forma anonima, tutti i contributi ricevuti per la pubblicazione

Responsabile del sito

Claudia FIRINO

RiMe – Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea (<http://rime.to.cnr.it>)

Direzione: via S. Ottavio, 20 - 10124 TORINO - I

Tel. +39 011670 3790 - Fax +39 0118124359

Segreteria editoriale: via G.B. Tuveri 128 - 09129 CAGLIARI - I

Telefono: +39 0704036 35 / 70 - Fax: +39 070498118

Redazione: rime@isem.cnr.it (invio contributi)

Indice

Ringraziamenti

- Antonio Forci - Maria Giuseppina Meloni
En nom de Nostre Senyor Deus Jhesu Christ e de Madona Santa Maria. *Lo statuto inedito di una confraternita religiosa nella Cagliari del '300* 5-56
- Manuel Joaquín Salamanca López
Alfonso de Castro y Villasante: primer archivero de Villa (Madrid) 57-89
- Andrea Corda
1974-1978: la sfida di Tuttoquotidiano alla concentrazione editoriale in Sardegna 91-125
- Lilian Pestre de Almeida
Réflexions sur les traces italiennes pour et dans une poétique antillaise: Édouard Glissant 127-154
- Andrea Corsale
Esperienze di partecipazione e sviluppo del turismo rurale fra Sardegna e Romania 155-181
- Silvia Aru
Il cammino di domestiche e "badanti". Mobilità e questioni di genere 183-212

Dossier

Le identità nella Corona d'Aragona.

Nuove linee di ricerca

a cura di

Esther Martí Sentañes

- Esther Martí Sentañes
Introduzione / Introducció 215-217
- Jesús Brufal Sucarrat
La medina andalusina de Lleida en el segle XI: Identitat i societat 219-244

Vicent Royo Pérez	
<i>La identitat col·lectiva del camperolat valencià en la Baixa Edat Mitjana</i>	245-292
Albert Reixach Sala	
«Con se degen los càrrechs supportar entre los ciutadans» <i>Administració municipal i identitat urbana a Girona (1350-1440)</i>	293-345
Chiara Mancinelli	
<i>Aproximación al análisis económico del convento del Santo Espiritu del Monte: un ejemplo de los estudios sobre la organización económica de conventos mendicantes en el marco del Mediterráneo</i>	347-370
Carolina Obradors Suazo	
<i>Council, City and Citizens. Citizenship between legal and daily experiences in 15th century Barcelona</i>	371-418
Rosa Rosciglione	
<i>La Sicilia di Ferdinando de Antequera. Il caso delle universitates siciliane</i>	419-464
Gavina Costantino	
<i>L'identità giuridica degli ebrei di Sicilia nel basso medioevo: servi e cittadini</i>	465-486
Sara Caredda - Ramon Dilla Martí	
<i>Imagen y taumaturgia en época moderna. El culto a Salvador de Horta en la antigua Corona de Aragón</i>	487-513

Forum

Luca Lecis	
<i>La Chiesa in Africa tra evangelizzazione e inculturazione</i>	517-538

Recensioni

Grazia Biorci	
<i>La biblioteca di Alfonso II Del Carretto marchese di Finale. Libri tra Vienna e la Liguria nel XVI secolo, di Anna Giulia Cavagna, Fonti, memorie e studi del Centro Storico del Finale - 2, Finale Ligure, 2012</i>	541-543

Ringraziamenti

Desideriamo ringraziare formalmente i colleghi della redazione – Riccardo Condrò, Gessica Di Stefano, Claudia Firino, Maria Grazia Krawczyk e Giovanni Sini – per aver affrontato e risolto con grande professionalità e disponibilità una situazione d'emergenza creatasi durante una nostra contemporanea assenza dall'Italia per ragioni di studio. Permettendo così la regolare pubblicazione on line della Rivista.

Antonella Emina (direttore responsabile)
Luciano Gallinari (direttore editoriale)

La medina andalusina de Lleida en el segle XI: Identitat i societat

Jesús Brufal i Sucarrat¹

Resum

La ciutat a Alandalús és l'espai hegemònic del poder públic emiral i posteriorment califal. Partint de la ciutat de Lleida, analitzem la evolució des del segle VIII fins al segle XI de la consolidació dels espais urbans com a representants del poder. Talment, aquests, capitalitzen els districtes o cores, mitjançant una xarxa de ciutats i fortificacions que li donen cohesió interna. Paral·lelament, es vertebrava i s'envigoritzava una societat urbana partint d'elements comuns d'identitat i d'un discurs ideològic afí a la dinastia Omeia. La "gent de la ciutat" representen una part de la societat andalusina, d'arrels hispano-visigodes, i alhora, assumeixen l'hegemonia cultural de l'Islam, tot convivint en la nova realitat polític-social.

Paraules clau

Ciutat musulmana, identitat i societat, elit urbana, discurs del poder.

Abstract

In Al-Andalus cities were first the centre of Emirate public power, before becoming the heart of Caliphate authority. Starting in the city of Lleida, this text analyses how from the eighth to the eleventh century, these urban areas evolved and consolidated as representatives of power. Similarly, these areas capitalised on the districts or cora through a network of cities and fortresses that afforded them internal cohesion. At the same time, an urban society based on common elements of identity and an ideological discourse related to the Ummayyad dynasty gained structure and vigour. These "urban dwellers" represent a part of Andalusian society: Hispano-Visigothic in origin, they assumed the cultural hegemony of Islam, while coexisting with the new political-social context.

Keywords

Muslim city, Identity and Society, Urban elite, Discourse of power.

¹ La present publicació s'ha realitzat durant el contracte com investigador del Subprograma Juan de la Cierva del Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España (JCI-2011-09154), i en el marc del projecte d'investigació reconegut pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España «Auctoritas. Iglesia, Cultura y Poder (siglos XII-XV) (HAR2012-31484)».

1. Introducció

Estudiar Alandalús implica atendre dues qüestions cabdals que el configuren, l'espai urbà i l'espai rural². En les següents línies focalitzarem la nostra atenció en la primera qüestió, la ciutat, i les claus que la doten de contingut, la identitat i la societat.

El territori andalusí s'entén a partir de les sinèrgies que s'estableixen entre els diversos elements que conformen tant l'espai urbà com el rural. Ara bé, si es focalitza l'atenció en l'àmbit de la Frontera Superior (*al-ṭağr al-a'là*) d'Alandalús, la ciutat pren un especial protagonisme en la direcció del propi territori, tot teixint-hi una xarxa urbana encapçalada per la principal ciutat que capitalitza l'espai administratiu, conegut com la cora (*kūra*).

La Frontera Superior l'integraven diverses cores, Saragossa, Tortosa, Osca, i a partir de mitjans del segle IX la de Lleida capitalitzada per la ciutat de Lleida (*Lārida*). És doncs, la nostra pretensió inserirnos en l'estudi de medina *Lārida*, per esbrinar la gènesi de la seva societat, les seves imbricacions amb el territori, el poder i l'autoritat, i la singularitat del govern mitjançant les enteses amb les famílies muladís.

2. L'elit urbana andalusina de Lleida

Lleida, encapçala un territori que en el transcurs del segle IX madura d'acord amb el perfil andalusí i que prèviament han assumit les veïnes cores de Saragossa i Osca. És en aquest procés on la societat urbana lleidatana, i concretament la seva elit, prenen un paper destacat, tot marcant unes pautes pròpies herederes de la tradició hispano-visigoda, però alhora assimilant els nous trets culturals islàmics.

2.1 La gènesi d'un model de governar

La consolidació en el transcurs del segle VIII d'un marc territorial sota domini islàmic a la vall de l'Ebre, és en bona part degut a la

² J. Brufal, *El món rural i urbà en la Lleida musulmana* (s. XI-XII).

puixança de capitalitats com Saragossa, Osca, Tarassona, Tortosa, Daroca, Calatayud, Lleida, entre d'altres³. Tanmateix, de les ciutats esmentades cal ressaltar la perduració i perllongació de la tradició urbana romana, a través de la tardoantigüetat. En aquest sentit, Saragossa és el principal exponent, doncs en el període romà desenvolupa un paper de capitalitat en el marc de la província Tarraconense, encapçalada per la metròpoli de referència, Tàrraco.

La conquesta musulmana, iniciada pel sud de la península Ibèrica i encapçalada per Tāriq el 711, arribà als territoris de la vall de l'Ebre entre el 713 i 714. Aquest ràpid procés, en part, es dugué a terme per l'ús dels exèrcits islàmics de la infraestructura viària romana, que resseguia el territori peninsular tot cohesionat-lo a partir d'una lògica urbana. Així doncs, les principals artèries de comunicació arribaven fins a ciutats independentment del seu tamany i pes en el territori.

La conquesta seguí la ruta que comunicava el sud peninsular amb Toledo, capital del Regne Visigot, i des d'aquesta tot seguint l'itinerari s'arribava a Saragossa, posteriorment es passava per Lleida i finalment es connectava amb Tarragona, per emprendre la via Augusta vers el nord en direcció a Narbona.

La conquesta de *Ilerda* s'efectuà el 714. La ciutat tardoantiga es trobava en un estat de degradació urbanística, accentuada a partir del segle V. Entenem doncs, que *Ilerda* no era un objectiu prioritari com sí ho foren Saragossa, Toledo i fins i tot Tarragona. Tanmateix, cal ressaltar un element que definirà la forma de govern de la ciutat en els segles posteriors, la pervivència d'una incipient elit urbana local, que des de la tardoantigüetat ha assumit la representativitat comuna degut a que el poder públic visigot perdé pes en el propi territori. Aquest segment social s'aplegà al voltant de la seu episcopal, que malgrat la degradació urbana⁴ i l'escassa empenta per capitalitzar un espai propi, ha conseguit mantenir-se fins la conquesta musulmana. Es desconeix a partir de quan *Ilerda* esdevingué seu episcopal. La dada més antiga conservada data del segle V, on en unes cartes entre Consensi i Agustí d'Hipona, arran de l'heretgia

³ C. Esco - P. Senac - J. Giralt, *Arqueología islámica en la Marca Superior de al-Andalus*, p. 8.

⁴ A. Lorient - A. Oliver, *L'Antic Portal de Magdalena*, vol. 4, p. 12.

priscil·lianista, apareix citat el bisbe Sagittius de Lleida⁵. Paral·lelament, l'arqueologia no ha localitzat estructures que evidenciïn espais de poder religiosos, així com edificis de culte⁶.

A pesar de constatar l'escassetat d'intercanvis comercials en l'àmbit regional, així com la desurbanització del sector nord-oriental de la ciutat, la *Ilerda* que es troben els musulmans està habitada, i es manifesta una divisió social en la qual l'elit urbana lleidatana perviu en un marc decadent⁷.

És precisament aquesta elit que ha adquirit un paper de representació de la pròpia ciutat i d'un territori mal organitzat, amb qui negociarà el nou poder islàmic la seva incorporació als dominis islàmics, passant de ser la *Ilerda* tardoantiga, per convertir-se en la *Lārida* musulmana. El pacte de submissió (*'ahd*) amb els conqueridors, a la pràctica, es tradueix en què les elits mantenen el seu patrimoni i la seva preeminència social a nivell local. Fins i tot, aquest pacte permeté preservar la pròpia creença religiosa a canvi d'una fiscalitat (*jízia*) que es comptava per persona.

En el context posterior a la conquesta, a diferència de ciutats com Osca on després de la conquesta musulmana es constata un cert retrocés urbà⁸, a Lleida aquest procés no es detecta per l'arqueologia. De fet, segueixen habitats els mateixos espais de la ciutat tardoantiga, els quals hauran de conviure amb les noves construccions que deriven de les necessitats culturals dels conqueridors islàmics. En aquest sentit cal repensar i refer els espais de poder tot construint una alcaçaba defensable, protegir la ciutat amb muralles i torres,

⁵ A. Pérez, *La ciutat romana d'Ilerda*.

⁶ A. Lorient - A. Oliver, *L'Antic Portal de Magdalena*, vol. 4, p. 12.

⁷ F. Sabaté, *Història de Lleida. Alta edat mitjana*, vol. 2, p. 16.

⁸ El retrocés urbà pot deure's a l'emigració de població com a conseqüència del procés de conquesta tal i com recull al'Uđrī «Cuando los musulmanes entraron en al-Andalus avanzaron por la Marca Superior, parte de los árabes se detuvo en Huesca y acamparon frente a sus muros. Desde allí pasaron a un lugar que hoy se conoce con el nombre de al-Askar, que lleva su nombre por haberse asentado en él. Pusieron cerca de Huesca, cuyos habitantes eran cristianos, y edificaron viviendas en torno a la ciudad, plantaron huertas y sembraron, para asegurarse la subsistencia, y persistieron en su actitud durante siete años, mientras los habitantes de Huesca permanecían sitiados en la Alcazaba Vieja». C. Esco - P. Senac - J. Giralt, *Arqueología islámica en la Marca Superior de al-Andalus*, pp. 27-28.

planejar l'abastiment d'aigua de la ciutat mitjançant pous i sèquies, i finalment, la construcció d'espais sagrats (mesquita aljama, mesquites menors⁹, mesquites privades, necròpolis, diversos llocs de culte). Totes aquestes actuacions pròpies del model urbà islàmic, propiciaran que l'elit urbana lleidatana s'hi involucri tot buscant un equilibri entre l'interès del patrimoni familiar i la visió de conjunt pròpia de la representació pública.

2.2 Les famílies muladís, àrabs i l'elit urbana lleidatana

El marc urbà lleidatà viu des del segle VIII fins a les últimes dècades del segle IX una important transformació social, fruit de la intensificació del procés d'arabització.

La Lleida musulmana no veu modificada la seva elit social de tradició hispano-romana. Per tant, tot i acceptar la convivència¹⁰ del poder amb l'elit conqueridora, l'autòctona quedà fossilitzada en una situació preeminent. A més, el pacte de submissió incrementà les seves opcions de perdurabilitat en el lloc més alt de la societat urbana lleidatana. Aquest fet, d'entrada suposà mantenir una identitat col·lectiva i uns interessos comuns com a ciutadans de Lleida, davant la ingerència en els governs urbans de famílies forànies. Així doncs, Lleida a pesar de l'escàs protagonisme dins l'àmbit oriental de la Frontera Superior¹¹, es percep per l'emirat com un emplaçament estratègic des d'una perspectiva militar, doncs en el mateix segle VIII es convertí en base d'operacions d'algarades vers el nord dels Pirineus¹². Aquest fet propicià que durant la vuitena

⁹ C. González, *Las mezquitas de barrio de Madinat Qurtuba: una aproximación arqueológica*.

¹⁰ Cal ressaltar de la *Crònica del Moro Rasis* el següent passatge «e quando los moros entraron en Espana, las gentes que morrauan en estos castillos finieron pleytesia con los moros e fincaron en sus castillos, e los moros con contienda». D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, p. 133.

¹¹ El 777 en el context de l'expedició franca flanquejada pels valis d'Osca i Barcelona contra Saragossa, les tropes passaren de llarg, i a més el fet de «no esmentar-s'hi cap intervenció específica» contra Lleida, posa en evidència el paper secundari de la ciutat. F. Sabaté, *Història de Lleida. Alta edat mitjana*, p. 22.

¹² Tal i com recull el relat d'ibn Ḥaldūn, l'emir «'Abd al-Rahmān b. 'Abd Al-lāh al-Gāfiqī] algarejà la terra de *M.q.r.ša* (*sic*, per Munūsa), la qual conquerí». Munūsa, bereber que conseguí el valiat de Narbona s'aixecà en rebel·lia contra l'emirat, el

centúria, la ciutat de Lleida anés adquirint trets característics d'una medina musulmana, i la seva societat s'adaptés als nous poders regits tant des de l'arrelament de la Frontera Superior com des del puixant emirat cordovès.

Fruit del pacte de submissió, en el territori de la vall de l'Ebre perdurà una part important de l'elit hispano-romana o visigoda. Aquests com hem explicat en el cas de la ciutat de Lleida, mantenen els seus lligams amb la terra i el seu patrimoni a canvi de convertir-se a l'Islam i pagar uns tributs. Aquesta elit s'estructura a partir de grups familiars que respectivament evolucionen cap a diverses branques. Els muladís, nom que se'ls designa, tindran un paper destacat en la política andalusina al llarg de tot el segle IX fins ben entrat el segle X, que coincideix la seva merma amb la consolidació del Califat Omeia de Còrdova. A l'est de la Frontera Superior, les famílies muladís amb major pes i influència territorial són els Banū Šabrīt, descendents de Saporius, i els Banū 'Amrūs, descendents dels Amorosus. A l'oest de la Frontera destaquen els Banū Qasī, descendents dels Casius.

El poder que ostenten ve en bona mesura per la concordança amb el poder emiral mitjançant la representació pública. Per tant, s'intenta unificar sota un únic poder la diversa representativitat tribal. Així, els clans islàmics alhora que pugnen pel control regional, també es preocupen per rebre l'aval del poder cordovès, assumint una funció d'agents del poder públic, sense deixar d'aprofitar la posició preeminent per consolidar i reafirmar la posició del llinatge¹³.

El territori que progressivament s'organitza entorn la ciutat de Lleida, des d'un punt de vista administratiu es capitalitza des d'Osca fins ben entrat el segle IX. Així doncs, els governadors de la ciutat pertanyen a branques dels Banū Šabrīt o bé dels Banū 'Amrūs. Com dèiem, aquests llinatge tenen les seves bases de representació, de riquesa i de patrimoni en el món rural, un fet que els preocupa davant el predomini de la ciutat en l'àmbit regional. Això, ho posa de manifest la capitalitat sobre la vall de l'Ebre de Saragossa, la qual fou

qual el combaté a Llivia després de partir de Lleida i remontar el Segre. D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, p. 161.

¹³ F. Sabaté, *Història de Lleida. Alta edat mitjana*, pp. 32-36.

vista, des d'una visió estratègica, pels Banū Qasī que n'ostentaren el govern a partir del 852,

[Mūsà b. Mūsà b. Furtūn b. Qasī] fou nomenat valí de Saragossa el divendres quan mancaven quatre dies de *rabī'* II de l'any 238 [14 octubre 852]. Es mantingué en l'obediència i l'imam Muḥammad li donà el nomenament de valí de la Frontera, però li retirà l'any 246 [28 març-16 març 861]¹⁴.

La seva preeminència tingué el punt i final a partir del 890 quan 'Abd al-'Azīz al-Tuġībī entrà per les armes a Saragossa, i passà a ser el nou governador¹⁵.

Tanmateix, el fet que la ciutat musulmana es converteixi en la representant del poder en el territori andalusí, posa de manifest la puixança que ha assolit des de la conquesta ençà. Sens dubte, respon a una estratègia ben dirigida des de l'emirat, el qual pretén consolidar i cohesionar els diversos territoris que configuren Alandalús. L'acció de l'emirat és ben pretensiosa, ho posa de manifest el nomenament directe de governadors, així com, el reconeixement que l'emir els otorga a canvi de la seva fidelitat. Així es posa de manifest en el relat d'ibn Ḥayyān sobre la gent de Tortosa:

Aquest any [275/16 maig 888-5 maig 889], la gent de Tortosa, l'extrema de la Frontera Superior, on acaba el domini de l'islam andalusí, sol·licità a l'emir 'Abd Al-lāh que els fes arribar un encarregat (*'āmil*); l'emir els destinà 'Abd al-Ḥakam b. Sa'īd b. 'Abd al-Salām, dels Banū 'Abd al-Salām i el [mes de] *ša'ban* d'aquell any [9 desembre 888-6 gener 889] se n'hi anà¹⁶.

El relat explícita que és la "gent de Tortosa" qui demana a l'emir un governador¹⁷. Aquesta acció exemplifica la noció d'identitat d'un

¹⁴ D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, p. 207.

¹⁵ *Ibi*, p. 236.

¹⁶ *Ibi*, p. 233.

¹⁷ Tortosa i el seu territori foren fidels al poder dels emirs cordovesos, principalment, els Omeies. Aquest fet s'explica per la posició i la clara vocació marítima de Tortosa, en un context on el control del mar Mediterrani era important. A més, el fet d'identificar la ciutat amb el propi territori posa de manifest el model d'organi-

grup dirigent influent en el sí de l'espai urbà, en aquest cas el tortosí. Però a més, es constata com aquest grup dirigent urbà reconeix l'emir com el detentor del poder públic a Alandalús, en detriment dels llinatges muladís de la vall de l'Ebre.

Lleida, viu el mateix procés de consolidació d'un grup dirigent urbà comparable a Saragossa, Osca i fins i tot Tortosa, però en ple segle IX. Per tant, el fenomen urbà també és ratifica en aquest sentit com un procés que forma part d'un projecte d'estat andalusí dirigit per l'emirat cordovés. Així doncs, després de la conquesta carolíngia de Barcelona el 801, la ciutat més septentrional per la vessant nord-oriental d'Alandalús és Lleida. Cal doncs, afiançar aquesta plaça i dibuixar una frontera estable amb els incipients comtats pirenaics.

Sens dubte aquesta data suposà un abans i un després en la posició de Lleida i la seva gent dins l'organigrama organitzatiu andalusí. El llinatge dels Banū Qasī així ho va percebre d'aquí que es disputaren el govern de la ciutat i el propi territori amb els Šabrīt d'Osca. El context bèl·lic entre ambdues famílies tingué un punt d'inflexió quan el 882 els Banū Qasī aconseguiren el govern de Saragossa, la capital de la Frontera Superior, amb el vist-i-plau de l'emir Muḥammad¹⁸. Així doncs, el llinatge dels Banū Qasī assumeix el control de tota la vall de l'Ebre, tret d'Osca que per dictamen emiral segueix a mans dels Banū Šabrīt. Aquest ple control territorial separa Lleida i el seu territori del districte d'Osca.

Això, posa de manifest la creixent influència sobre un espai determinat de la ciutat lleidatana, la consolidació i projecció d'un grup urbà dirigent, i la fortificació de l'espai rural. Lleida és estratègica tant pels Banū Qasī com per l'emirat que segons la crònica d'al-Ḥimyarī, el 883 "Ismā'īl b. Mūsà b. Lubb b. Qasī en [re]construí els edificis", degut a que "la ciutat de Lleida havia estat derruïda i despoblada"¹⁹.

La configuració que s'està desenvolupant al llarg del segle IX del districte andalusí de Lleida planteja una dicotomia de poders i

tzació territorial Omeia. E. Manzano, "La proyección del estado omeya en el Taḡr", pp. 65-69.

¹⁸ D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, pp. 222-224.

¹⁹ *Ibi*, p. 226.

projeccions de llinatges plenament arabitzats, que mantenen les seves diferències en l'origen dels seus suports socials, la possessió del patrimoni que els cohesiona, i el reconeixement del poder públic emiral primer i califal posteriorment. Això explicaria l'organització del paisatge andalusí lleidatà en els segles IX i X. Mentre que per una banda la ciutat de Lleida creix i es projecta sobre el territori²⁰, els governadors legítims, els Banū Qasī, contraposen aquesta puixança amb la fortificació d'espais rurals, que és on ells es senten més representats²¹. Segons la crònica d'al-'Uḍrī,

Muḥammad b. Lubb [b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī] consolidà les fortaleses de Montsó, Balaguer, Barbastre, Algerri i altres. Els habitants de Lleida el feren entrar a la seva fortalesa el dissabte, en què quedaven sis dies de *muḥarram* de l'any 310 [25 maig 922]. Consolidà també les fortaleses de Montmagastre (*Mamaqaṣra*) (Llitera) i de Calassanç (*Qalazanğ*), a les terres de Lleida²².

Aquesta clara aposta dels Banū Qasī els fou reconeguda en primera instància pels ciutadans de Lleida per obrir-los les portes del govern de la ciutat, i de retruc, del districte. Tanmateix, poc després són els mateixos ciutadans de Lleida qui expulsen a Muḥammad de Lleida, recolzats pel llinatge àrab dels Banū Tuğīb, pròxim a l'ideari emiral i posteriorment califal:

'Amrūs b. Muḥammad [al-Tawīl] sortí amb un exèrcit constituït per un bon nombre de lleidatans l'any 319 [24 de gener 931-12 gener 932] contra Muḥammad b. Lubb, que es trobava a la fortalesa d'Algerri (*Ağīra*) i, a finals de l'esmentat any [12 gener 932], 'Amrūs fou derrotat. Bona part dels seus homes foren morts i uns altres, captivats. Després, el dimarts en què quedaven tres dies de *muḥarram*

²⁰ Un símptoma de la maduresa urbana de la ciutat de Lleida i del seu districte és la presència de *fuqahā* tant en les bases socials com en les dirigents. Des del segle IX es recullen noms de *fuqahā* que exerceixen la seva activitat tant a Alandalús com en territoris de l'Islam al nord d'Àfrica, com a Orient. X. Ballestín, "Prosopografia dels *fuqahā* i 'ulamā de la zona oriental del *ṭagr al-a'lā: Balagā, Lārida, Ṭurtūša*", pp. 489-495.

²¹ M. Ación, *Entre el feudalismo y el Islam*, p. 111.

²² D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, pp. 267-268.

de l'any 320 [8 febrer 932], Muḥammad b. Lubb féu una algarada contra la ciutat de Lleida. Mūsà b. Muḥammad, que s'hi havia quedat com a lloctinent del seu germà 'Amrūs, sortí a buscar-lo, però Muḥammad b. Lubb el capturà així com també bona part dels lleidatans²³.

Sens dubte, en el segle IX, l'espai rural lleidatà s'organitza a partir de grans fortificacions el qual s'ha interpretat com l'embrió d'un model d'organització "senyorial"²⁴. Altrament, des de l'emirat i el califat, s'impulsa la universalització de la cultura islàmica i la vehiculació de la relació individu-Estat mitjançant la recaudació d'impostos²⁵. El model Omeia triomfa per la bona acollida que tradicionalment tingué en el marc urbà, i alhora, els llinatges muladís perderen progressivament pes i influència dins les pròpies bases. Un exemple clarificador el trobem en el districte lleidatà, on fortificacions com Balaguer, Fraga, Montsó, i potser Corbins i Alguaire²⁶, creixen i forgen unes relacions internes que les acabaran convertint en petites medines sota la capitalitat de *Lārida*.

Paral·lelament, el llinatge àrab dels Banū Tuġīb, sempre pròxim a l'ideari Omeia, entrà per la força a Saragossa, o amb el suport de les elits urbanes com succeí a Lleida el 927²⁷, per passar a governar tots els districtes de la Frontera Superior. A més seguint la crònica d'ibn al-Qūṭyya,

L'any 312 [9 abril 924-28 març 925, 'Abd al-Raḥmān III] féu rendir els Banū Qasī i els foragità tots de la Frontera Superior. El govern passà a mans d'Abū Yahyà Muḥammad [al-Anqar] b. 'Abd al-Raḥmān [b. 'Abd al-'Azīz] al-Tuġībī i els seus fills, que formaren part del seu servei i del seu exèrcit²⁸.

²³ D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, p. 269.

²⁴ M. Acien, *Entre el feudalismo y el Islam*, p. 83-84.

²⁵ J.E. García Biosca, "La creación de una frontera: al-Tagr al-'alà", p. 63.

²⁶ L'arqueologia ha de corroborar si aquestes dues fortificacions esdevenen petites ciutats, comparables als casos esmentats.

²⁷ D. Bramon, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, pp. 271-272.

²⁸ *Ibi*, p. 270.

Els Banū Tuğīb tenien a favor seu la perteneixença a la ètnia àrab, i la proximitat vers les elits urbanes, amb les quals compartien models de governança i representativitat. Els Banū Tuğīb governaran tota la Frontera Superior fins el 1017 on un nou llinatge nascut a Lleida li anirà prenent, progressivament, el protagonisme en tota la vall de l'Ebre i el Llevant peninsular.

2.3 Poder i capitalitat en el districte de Lleida: els Banū Hūd

El procés de desintegració del Califat Omeia de Còrdova que s'inicià amb el programa de reformes amirites a cavall dels segles X i XI, i finalitzà el 1031 amb l'abolició de la institució califal per part de juristes cordovesos, marcà el futur dels districtes andalusins, convertint-se progressivament en governs territorials²⁹. D'aquests, el districte lleidatà exemplifica perfectament els nous horitzons de poder, de capitalitats territorials³⁰, i de configuració d'un nou Alandalús.

Així doncs, el convuls context polític andalusí es propici per l'emergència de llinatges que proclamen legítimes arrels aràbigues. Aquestes cerquen línies dinàstiques ininterumpudes amb tribus aràbigues pròximes a la família del Profeta. La motivació no és altra que la necessitat de demostrar la puresa del llinatge i la legitimitat d'ésser una *nisba* àrab, per tal de rememorar un passat pur. Això, *a priori*, ha de facilitar l'accés al poder de les incipients *taifes* andalusines, i consolidar-hi el llinatge.

Seguint aquest patró, el 1017, els iemenites Banū Hūd encapçalats per Sulaimān s'aixequen en protesta contra el governador lleidatà del llinatge dels Banū Tuğīb, i el desposseeixen del càrrec públic que ostentava. En aquesta acció, la societat dirigent i urbana de Lleida hi participà activament. De fet, la política i la *nisba* dels Banū Hūd satisfà la societat lleidatana, motiu pel qual afavoreixen el nou llinatge.

La *nisba* dels Banū Hūd s'endinsa en la tradició iemenita resseguint la tribu dels Judàm. Aquests entraren a Alandalús en el

²⁹ P. Sénac, *Le monde musulman. Des origines au XIe siècle*, pp. 114-115.

³⁰ J. Brufal, "La sociedad almorávide en el distrito de Lérida (1102-1146)", pp. 13-38.

context de la conquesta amb els *jund* de Palestina i de Jordà³¹. Per tant poden ser vistos com una nissaga d'àrabs purs. Tanmateix, la dificultat per contrastar la veracitat de la proposta ha permès més recentment de posar-la en dubte, tot manifestant manipulacions en els orígens dinàstics³². Així doncs, només queda clar que per afermar-se al poder, els Banū Hūd, van haver de mostrar una legitimitat àrab que justifiqui la seva situació preeminent³³.

El districte de Lleida viu el seu període de màxim esplendor en el context dels Banū Hūd, accentuant en primer lloc el seu estat independent des del moment en què Sulaymān conseguí el control de la ciutat i del districte. Des del 1017 fins el 1035 "la gent" de Lleida escull el destí del propi districte, delatant un cop més trets d'identitat col·lectiva entorn uns conceptes socials basats en la religió, la cultura àrab, i la consolidació del llinatge sota unes sòlides bases patrimonials. Per tant, els conceptes socials esmentats, proporcionen l'autoritat necessària per mantenir l'ordre social preeminent de les elits dirigents lleidatanes.

El record al passat Omeia és l'imperatiu ideològic que necessita l'alta societat urbana lleidatana. En aquest sentit, i després de la consolidació durant el segle X de centres urbans com Balaguer, Fraga i Montsó, s'hi traslladà el discurs del poder tot convertint determinats espais urbans en àmbits d'extrema finor artística. És així com l'arqueologia ha estudiat els vestigis del palau dels Banū Hūd a Balaguer³⁴, tot demostrant un estil força refinat que vol imitar els palaus Omeies de Còrdova. Malauradament, en el territori que formà part de l'antic districte lleidatà, degut a l'ús ininterromput de la trama urbana no s'han conservat més vestigis artístics.

La oposició als governadors de les taifes venia principalment d'intel·lectuals afins a la causa Omeia, com ibn Ḥazm, ibn Ḥayyān, entre d'altres³⁵, així com de la influència dels alfaquís, pròxims a

³¹ M. J. Viguera, *Aragón musulmán. La presencia del Islam en el valle del Ebro*, p. 185.

³² P. Guichard, "Taifas y almorávides", p. 124.

³³ F. Sabaté, *Història de Lleida. Alta edat mitjana*, p. 55.

³⁴ J. Giralt, "Alicatados del "Castell Formós" de Balaguer", pp. 429-432. Idem, "La arquitectura de los *mulūk al-ṭawā'if*", pp. 175-180.

³⁵ Per més informació consultar: F. Clément, *Pouvoir et légitimité en Espagne musulmane à l'époque des taifas (Ve-XIe siècle). L'imam fictif*.

l'ortodoxia Omeia, a la societat andalusina aliena al poder. En conseqüència, els governadors de les taifes s'apropriaren de títols i mencions honorífiques exclusives del Califa. El mateix Sulaymān ibn Hūd adoptà el títol d'*al-Mustāin* que significa "l'encomanat de Déu"³⁶. En el mateix sentit, els governadors de les taifes adopten l'estratègia per consolidar el propi poder duent a terme encunyacions de moneda. Aquesta activitat fins al moment era exclusiva de l'emir o del califa, un fet aprofitat pels ideòlegs del discurs del poder de les *taifes*, per apropiarse'l i encunyar moneda en nom del respectiu governador. Així, Yūsuf ibn Hūd, fill primogènit de Sulaymān i hereu de la *taifa* de Lleida, encunya moneda sota la invocació dels *laqab* o sobrenom emirals *Sayf al-Dawla*, i també de la tradició amirí *al-Muzaffar*³⁷. Aquest gest, almenys a finals dels anys 30 del segle XI, li otorgà una certa preeminència respecte les veïnes taifes, com la que governà el seu germà Aḥmad a Saragossa. Les monedes lleidatanes "se caracterizan por la originalidad y la diversidad de los diseños de las leyendas (...) en cambio, pocas monedas tienen elementos ornamentales"³⁸.

Paral·lelament als propòsits del llinatge, l'encunyació de moneda també s'interpreta com la supremacia de la capitalitat de Lleida sobre el propi territori. S'entén que la circulació de moneda pròpia tenia, a més, un fi recaptatori davant les necessitats d'una cort i d'una ciutat d'assentar-se, consolidar-se, i cercar el propi futur davant les incerteses que es succeeixen a partir de la segona meitat del segle XI.

3. La ciutat i el territori

La ciutat andalusina no s'explica sense les sinèrgies que estableix amb un territori determinat. En aquest cas, la ciutat de Lleida des del segle IX capitalitza un ampli territori que es definirà a sí mateix com un districte d'Alandalús. A part, la ciutat compta amb un espai

³⁶ M. J. Viguera, *Aragón musulmán. La presencia del Islam en el valle del Ebro*, p. 187.

³⁷ P. Guichard, "Taifas y almorávides", p. 132.

³⁸ M. Soler, "Las acuñaciones de la taifa de Lleida", p. 171. Per ampliar la informació podeu consultar, M. Soler, *Les emissions monetàries dels Banū Tuğīb i dels Banū Hūd de la Marca Superior d'al-Andalus*.

d'influència propi, que de moment, a Lleida el definim com l'horta periurbana. Aquest espai immens s'estén en les immediateses del riu Segre, irrigat per dues grans sèquies la de Fontanet i la d'Alcarràs. Tanmateix, cal estudiar si l'horta s'estenia en les immediacions de les muralles de Magdalena on hi discorria el riu Noguera. No oblidem la ubicació d'almúnies i alqueries en les immediacions de l'horta, on sobretot les almúnies hi desenvolupen un paper de representació del poder per ser propietat de personatges de la elit urbana lleidatana, i alhora són un bon exemple de la intensificació de l'explotació del paisatge.

Les sinèrgies de la ciutat amb el territori també es constaten mitjançant la difusió de la edilícia Omeia. Aquesta, contenia un discurs ideològic de preeminència del poder públic, que arrelà en els espais afins tant a l'emirat com al califat.

3.1 Projecció del marc urbà en el rural: l'horta de Lleida

En les immediacions de la ciutat de Lleida va créixer un gran espai altament ocupat que es caracteritzà per englobar tant àrees d'irrigació com de secà. De les dues àrees, la més coneguda i la que segueix el patró habitual de les ciutats andalusines³⁹, és la d'irrigació tot configurant una extensa horta periurbana.

Aquesta horta s'estén a banda i banda del riu Segre irrigada per dues sèquies principals, la de Fontanet pel marge esquerre i la d'Alcarràs pel marge dret. Tanmateix, actualment no queda clar l'espai real que regaven doncs la sèquia de Fontanet neix a 17 quilòmetres al nord de l'espai que reconeixem com l'horta de Lleida. Avui, tot aquest recorregut es rega amb l'aigua de la sèquia, però en l'etapa andalusina ho desconeixem.

³⁹ E. Guinot, "La construcció d'un paisatge medieval irrigat: l'horta de la ciutat de València", p. 191.

Mapa amb el traçat de la ciutat andalusina de Lleida i l'espai d'horta i les sèquies.

A pesar que avui en dia per l'historiografia l'horta de Lleida és pràcticament desconeguda⁴⁰, podem arribar a establir breus i puntuals aportacions paisatgístiques. En primer lloc, destacar la concentració en un espai determinat d'una alta densitat de conreus de característiques diverses. Aquesta intensitat en l'explotació del paisatge immediat a la ciutat i entorn el riu Segre, tingué diversos ritmes segons el context històric, tal i com afirmen estudis efectuats en les grans hortes urbanes llevantines⁴¹.

Tanmateix, en el cas lleidatà la presència d'elements tribals que podrien incidir directament en la progressiva configuració d'una horta urbana es detecten al nord de la ciutat de Lleida, aproximadament a 6 quilòmetres. L'àmplia àrea coneguda per la documentació llatina com el *Segriano*⁴², cal relacionar-la amb la tribu

⁴⁰ J. Brufal, "El agua en la Lleida musulmana: la huerta de Lleida, el secano de Castellidans y el humedal del *faḥs Maškīḡān*", pp. 275-297.

⁴¹ F. Esquilache, "Prospectar huertas y vegas fluviales".

⁴² R. Sarobe, *Els molins dels templers al Segrià al segle XII*.

bereber dels Avin Zakriyà⁴³. Aquest espai doncs és el més immediat a la ciutat de Lleida on es localitzà una major concentració d'elements tribals. Això no significa que n'hi hagués d'altres, però, actualment no s'han localitzat.

Paral·lelament, a Lleida, la construcció i consolidació des del segle IX d'una elit dirigent urbana, amb arrels urbanes hereves de la tardo antigüetat, i a més, pròximes a la integració amb el poder públic emiral i la cultura preeminent, dificultaria la pervivència d'elements tribals en un marc urbà i la seva immediatesa territorial.

La intensitat de l'explotació de l'espai destinat a horta ve donada per la necessitat cultural de traslladar uns hàbits productius i de consum que es pogueren desenvolupar gràcies a la coneixença de la tecnologia hidràulica, i els coneixements científics en agronomia, veterinària, i geografia. Així doncs, a més de disposar d'aigua per practicar una agricultura d'irrigació, l'espai que hagués ocupat l'horta de la ciutat de Lleida disposava de sòls bons, aptes per la pràctica de l'agricultura d'irrigació. De fet, l'horta de Fontanet era zona inundable, doncs la ribera del riu en el seu pas per Lleida era força ampla, i la primera terrassa fluvial pel marge esquerre del riu Segre és a poc més d'un quilòmetre de distància. Per tant, queda un marge força àmpli per conrear, a pesar dels perills de les riuades.

La recerca de la documentació llatina dels segles XI i XII⁴⁴, dibuixa un paisatge de parcel·lació articulat a partir del riu Segre, els seus arenals⁴⁵, els braçals, i les vies de comunicació⁴⁶. Sembla doncs, que l'horta de la ciutat de Lleida es planifica atenent els referents medi ambientals i els artificials construïts o bé per societats precedents a

⁴³ Agraïxo l'ajuda del professor Federico Corriente de la Universidad de Zaragoza en la qüestió del topònim Segrià.

⁴⁴ R. Sarobe, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*; A. Virgili, *Diplomatari de la Catedral de Tortosa (1062-1193)*; A. Bach, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*; A. Altisent, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet (960-1177)*; J.M. Font i Rius, *Cartas de población y franquicia*; F.M., Rosell, *Liber Feudorum Maior: cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*.

⁴⁵ R. Sarobe, *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, doc. 101, p. 204.

⁴⁶ Una propietat delimitava *de orientis parte in via que dunc de Ylerda ab Tortosam*, R. Sarobe, *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, doc. 46, p. 137.

l'andalusina, o per aquesta mateixa. L'àrea que regava la sèquia de Fontanet es dividia en dues partides la de Pardinyes més al nord, i la de Fontanet a l'est i immediata a la ciutat de Lleida. El fet que la documentació llatina esmentada anoti dades referents a propietaris de parcel·les en l'àrea de les Pardinyes, planteja la possibilitat que en un moment indeterminat l'horta de Lleida creixés vers el nord. Similarment, aquest procés seria semblant vers el sud tot delimitant amb els assentaments andalusins d'Albatàrec i Sudanell⁴⁷.

La pressió de la societat urbana andalusina sobre el territori era elevat. Deduïm l'anterior afirmació per la densitat i l'organització dels camps de conreu a l'horta de la ciutat de Lleida. Per tant, a mesura que Lleida creix, que s'afiança com a centre neuràlgic d'un territori que capitalitza, que la elit urbana es consolida i es projecta sobre el propi territori, coincideix amb la major demanda de propietats i de productes alimentaris.

L'horta, no és només un espai agropecuari, sinó que la possessió de propietats es converteix en un símbol del poder per la societat dirigent urbana de Lleida. Interpretem doncs que comptar en les seves bases patrimonials familiars de propietats d'aquesta tipologia era fundamental per demostrar la seva puixança. Personatges com Avincrepo posseïen «*infra terram ipsorum in Fontaneto, cum marea est iuxta terram ipsorum prope flumen Sicoris, et quandam aliam peciam terre cum turri que est in ea*»⁴⁸. La propietat d'Avinaçalon reconeguda com almúnia també formava part de Fontanet⁴⁹. Altres propietats de musulmans a Fontanet són la del *sarraceni Portel*⁵⁰, del *sarraceni Alfaig*⁵¹, del *sarraceni nomine Agph*⁵², y del *Zaida moro*⁵³.

⁴⁷ Conferència de J. Marfull, "L'horta de Fontanet al segle XII" in *2nd International Medieval Meeting Lleida*.

⁴⁸ R. Sarobe, *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, doc. 63, pp. 157-158.

⁴⁹ *Ibi*, doc. 52, p. 142.

⁵⁰ R. Sarobe, *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, doc. 50, p. 141.

⁵¹ *Ibi*, doc. 95, pp. 195-196.

⁵² *Ibi*, doc. 80, pp. 177-178.

⁵³ *Ibi*, doc. 89, pp. 186-187.

Més enllà de l'àrea d'irrigació, just en els seus límits s'hi localitzaren assentaments agropecuàris de tipologia diversa. En espais considerats de secà⁵⁴, s'instal·laren almúnies com la de *Coniaquera*⁵⁵, Avinatesa, entre d'altres. Aquesta dada és rellevant perquè confirma la voluntat de la societat musulmana de separar els espais de producció i els espais urbans o residencials. Mentre sembla que l'horta de Lleida quedà erma d'espais domèstics, aquests es concentren o bé dins el perímetre urbà, o bé en els límits de l'àrea d'irrigació. Més enllà s'obre un paisatge caracteritzat de secà on s'hi combinen espais productius, defensius i residencials.

Així doncs, l'elit urbana lleidatana tenia com símbol de la seva hegemonia social i també com un tret identitari la seva projecció vers l'espai rural mitjançant la possessió de propietats, de les quals, algunes sabem que són almúnies.

3.2 Identitat i autoritat pública: l'arquitectura edilícia

L'arquitectura defensiva és un dels pocs vestigis patrimonials d'etapa andalusina que s'han conservat a les terres lleidatanes⁵⁶. Recintes urbans emmurallats, fortificacions rurals i torres d'alqueria, són els àmbits on l'arquitectura militar andalusina deixà una petjada més intensa fins arribar als nostres dies. Aquests elements arquitectònics s'ubiquen en espais on la societat andalusina representava la seva puixança i requeria o mostrava l'autoritat: la ciutat, les fortificacions, i les torres d'alqueria.

La historiografia d'Alandalús ha obert un interessant debat entorn l'edifici Omeia i els seus efectes socials i econòmics. Dins aquest marc global d'anàlisi, els vestigis arquitectònics de la Frontera Superior són els que presenten major complexitat interpretativa degut a les singularitats tècniques dels acabats⁵⁷. Així doncs, en les

⁵⁴ J. Brufal, "Els espais de secà", pp. 9-16.

⁵⁵ R. Sarobe, *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, doc. 101, p. 204.

⁵⁶ Fruit del resultat d'intervencions en el marc de l'arqueologia urbana a Lleida, s'han localitzat vestigis arqueològics domèstics d'etapa andalusina. A. Lorient, *L'horitzó andalusí de l'Antic Portal de Magdalena*.

⁵⁷ P. Gurriarán, "Una arquitectura para el Califato: poder y construcción en al-Andalus durante el siglo X", pp. 261-276.

edificacions andalusines dels segles IX-XI es constata l'ús del carreu de pedra, un aparell en desús des del Baix Imperi Romà. A més, cal considerar la variant tècnica en la disposició del carreu en el mur tot destacant el "llarg i través". Aquesta variant segons el context històric pot presentar la organització dels carreus en les fileres dels murs tant en disposició regular, irregular o isòdoma.

Muralla nord del Castell Formós de Balaguer. Carreu de pedra a llarg i través regular.

Castell de Barbens. Carreu de pedra a llarg i través irregular.

Castell d'Alguaire. Carreu de pedra a llarg i través isòdom.

L'arqueologia no ha resolt la qüestió de les contextualitzacions de les tècniques constructives andalusines a Lleida. Probablement la muralla del Castell Formós de Balaguer dati de l'últim terç del segle

IX⁵⁸, una cronologia força similar a les muralles septentrionals de Lleida⁵⁹, mentre que el cas de Barbens i Alguaire es desconeix.

Els referents presentats tenen en comú la seva preeminència com assentaments andalusins en el districte de Lleida. Aquesta tipologia constructiva apadrinada pels Omeies configura l'edificació del poder, un símbol de la hegemonia cordovosa arreu d'Alandalús. Sens dubte la vinculació d'una tipologia constructiva a una representació del poder, l'entendem des d'una perspectiva d'un discurs ideològic i identitari⁶⁰. L'impuls donat pels Omeies a la creació d'un estat àrab a Alandalús s'ha de nodrir a part d'una fiscalitat, d'un exèrcit, etc., d'una argumentació que legitimitzi el seu projecte. I més, si tenim en compte com des de les famílies muladís es discuteixen, a finals del segle IX, la legitimitat del poder públic.

Per tant, té una certa lògica i no és gens casual que es construïxin edificacions públiques, com muralles i fortificacions, emprant aquesta tècnica, tant en el marc urbà lleidatà com també en les importants fortificacions patrocinades pels Banū Qasī arreu del districte. És interessant anotar que les pròpies famílies muladís fan ús de l'edificació del poder Omeia. Aquest fet pot respondre a la necessitat de legitimitzar la seva posició com a poder local davant les pròpies bases. Més enllà del patrimoni familiar, cal ampliar el discurs legitimitzador vers tot el que es relacioni amb la essència àrab. De fet, aquesta base interpretativa es repetí en el segle XI en les corts dels regnes de taifes.

Tanmateix, cal remarcar que el carreu de pedra a "llarg i través" també s'usa en la construcció de torres d'alqueria. En aquesta tipologia de torres no és una tècnica tant emprada com en les grans construccions públiques ja esmentades, i a més conviu amb la maçoneria i les tàpies. Així doncs, es constata en el món rural lleidatà torres construïdes amb carreu de pedra a "llarg i través" força irregular. De fet, són construccions de base quadrada i el carreu no és

⁵⁸ C. Alòs - A. Camats - M. Monjo - E. Solanes, "Organización territorial y doblamiento rural en torno a Madína Balagí (siglos VIII-XII)", p. 164.

⁵⁹ J.E. García Biosca - J. Giralt - A. Lorient - J. Martínez, "La génesis de los espacios urbanos andalusíes (siglos VIII-X): Tortosa, Lleida y Balaguer", pp. 156-157.

⁶⁰ Per més informació consultar, G. Martínez-Gros, *L'idéologie Omeyyade. La construction de la légitimité du Califat de Cordoue (Xe-XIe siècles)*.

presenta tant ben treballat i els tamanys són força irregulars. Això dibuixa un acabat força rudimentari, el qual s'interpreta com la còpia d'un model constructiu oficial, i es pretén traslladar en espais rurals on el poder públic hi tindria una presència mitjançant la fiscalitat. Tanmateix, l'arqueologia no ha aconseguit contextualitzar aquestes construccions, fet que dificulta l'argumentació històrica.

Torre de la Guàrdia d'Urgell. Carreu de pedra a llarg i través irregular.

La generalització de la edilícia Omeia en els àmbits urbans posa de manifest la sinèrgia d'aquests amb el poder públic cordovès. Alhora,

la diversificació pel territori dels districtes exemplifica la projecció del món urbà sobre el rural, i la seva cohesió interna. Per tant, les elits urbanes en aquesta vessant participen de les quotes de poder que els otorga la ideologia omeia, i per consegüent aconseguen consolidar-se en el poder i la direcció dels districtes andalusins. Lleida no en fou l'excepció.

4. *Conclusions*

Durant l'Alta Edat Mitjana, Lleida fou una ciutat ideada des d'una perspectiva musulmana. Hereva de la tradició hispano-romana, assumí els nous reptes socials de l'Islam tot envigorint una societat urbana i un districte que capitalitzà. Per tant, és l'espai urbà qui articula la vida social en el districte fronterer de Lleida.

Aquest marc urbà impulsat des del poder públic cordovès, feu renéixer una elit dirigent que partint de trets identitaris comuns, adquirí els nous llegats islàmics mitjançant l'assimilació de la seva cultura. Així doncs, s'envigoreix una capital de frontera, fins al punt de tenir prou projecció com per decidir quins governadors vol, i quins designis de futur escull.

La legitimitat dels llinatges locals en el poder exemplifica la recerca en l'espai urbà de les identitats de qui exerceix el poder real a Alandalús. Mitjançant l'assimilació del discurs ideològic Omeia, així com d'elements de representació com l'arquitectura edilícia, és com progressivament els llinatges locals es van consolidant en la part més alta de la societat andalusina lleidatana. Els mateixos Banū Hūd, quan Lleida era una taifa, agafaven proclames emirals i califals per reforçar la seva hegemonia. No oblidem la encunyació de moneda i els textos que aquesta incorporava.

Per tant, és evident que la ciutat musulmana és l'espai de poder i de legitimitat per qui vulgui governar Alandalús. En aquest ampli context, Lleida assumeix el mateix repte que les veïnes Saragossa, Osca i Tortosa, i s'incorpora en la dinàmica política, social, identitària i econòmica andalusina.

Bibliografia

- Acién, Manuel. *Entre el feudalismo y el Islam en los historiadores, 'Umar ibn Ḥafsūn en las fuentes y en la historia*, Jaén, Universidad de Jaén, 1997.
- Alòs, Carme - Camats, Anna - Monjo, Marta - Solanes, Eva. "Organización territorial y poblamiento rural en torno a Madína Balagí (siglos VIII-XII)", in Philippe Sénac (a cura de), *Villes et campagnes de tarraconaise et d'Al-Andalus (VIe-XIe): La transition*, Toulouse, Méridiennes, 2007, pp. 157-181.
- Altisent, Agustí. *Diplomatari de Santa Maria de Poblet (960-1177)*, Barcelona, Abadia de Poblet, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1993.
- Bach, Antoni. *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999.
- Ballestín, Xavier. "Prosopografía dels *fuqahā* i *'ulamā* de la zona oriental del *ṭagr al-a'lā*: *Balagā, Lārida, Ṭurtūša*", in *Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus*, n. 7, 1995, pp. 489-495.
- Bramon, Dolors. *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, Vic, Eumo Editorial, 2000.
- Brufal, Jesús. "La sociedad almorávide en el distrito de Lérida (1102-1146). La representación del poder mediante las propiedades rurales", in *Medievalismo*, 17, 2007, pp. 13-38.
- . "Els espais de secà", in Jesús Brufal Sucarrat - Flocel Sabaté (a cura de), *Arqueologia Medieval. Els espais de secà*, Lleida, Pagès Editors, 2012, pp. 9-16.
- . "El agua en la Lleida musulmana: la huerta de Lleida, el secano de Castellldans y el humedal del *fahs Maškīḡān*", in Maribel del Val (Ed.), *Agua y sociedad en la Edad Media hispana*, Granada, Editorial Universidad de Granada, 2013, pp.275-298.
- . *El món rural i urbà en la Lleida musulmana (s. XI-XII). Lleida i l'est del districte: Castellldans i el Pla del Mascançà*, Lleida, Pagès Editors, 2013.
- Clément, Françoise. *Pouvoir et légitimité en Espagne musulmane à l'époque des taifas (V^e-XIe siècle). L'imam fictif*, Paris, L'Harmattan, 1997.

- Esco, Carlos - Sénac, Philippe - Giralt, Josep. *Arqueología islámica en la Marca Superior de al-Andalus*, Huesca, Diputación de Huesca, 1988.
- Esquilache, Ferran. "Prospectar huertas y vegas fluviales. El estudio del paisaje histórico andalusí de la huerta de Valencia mediante Arqueología hidráulica y análisis morfológico", in *Arqueología Medieval*, 13 de septiembre de 2011, <<http://www.arqueologiamedieval.com/-articulos/132/prospectar-huertas-y-vegas-fluviales-el-estudio-del-paisaje-historico-andalusi-de-la-huerta-de-valencia-arqueologia-y-analisis-morfo-logico>> (4 de abril de 2013).
- Font i Rius, Josep Maria. *Cartas de población y franquicia*, Madrid, CSIC, 1969.
- García Biosca, Joan Eusebi. "La creación de una frontera: al-Tagr al-'alà", in Josep Giralt – Joan Eusebi García (a cura de), *El Islam y Catalunya*, Barcelona, Lunwerg, 1998, pp. 57-63.
- García Biosca, Joan Eusebi - Giralt, Josep - Lorient, Ana - Martínez, Joan. "La génesis de los espacios urbanos andalusíes (siglos VIII-X): Tortosa, Lleida y Balaguer", in Josep Giralt – Joan Eusebi García (Ed.), *El Islam y Catalunya*, Barcelona, Lunwerg, 1998, pp. 137-166.
- Giralt, Josep. "La arquitectura de los *mulūk al-ṭawā'if*", in Josep Giralt – Joan Eusebi García (Ed.), *El Islam y Catalunya*, Barcelona, Lunwerg, 1998, pp. 175-180.
- Giralt, Josep, *Alicatados del 'Castell Formós' de Balaguer*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1986.
- González, Carmen. *Las mezquitas de barrio de Madinat Qurtuba: una aproximación arqueológica*, Córdoba, Diputación de Córdoba, 2012.
- Guichard, Pierre. "Taifas y almorávides", in Josep Giralt – Joan Eusebi García (Ed.), *El Islam y Catalunya*, Barcelona, Lunwerg, 1998, pp. 123-135.
- Guinot, Enric. "La construcció d'un paisatge medieval irrigat: l'horta de la ciutat de València", in Flocel Sabaté (a cura de), *Natura i desenvolupament. El medi ambient a l'edat mitjana*, Lleida, Pagès Editors, pp. 191-220.
- Gurriarán, Pedro. "Una arquitectura para el Califato: poder y construcción en al-Andalus durante el siglo X", in *Anales de Arqueología Cordobesa*, n. 19, 2008, pp. 261-276.
- Lorient, Ana. *L'horitzó andalusí de l'Antic Portal de Magdalena*, Lleida, Ajuntament de Lleida, 1990.

- Loriente, Ana - Oliver, Ana. *L'Antic Portal de Magdalena*, vol. 4, Lleida, Ajuntament de Lleida, 1994.
- Manzano, Eduardo. "La proyección del estado omeya en el Tağr", in Josep Giralt – Joan Eusebi García (Ed.), *El Islam y Catalunya*, Barcelona, Lunwerg, 1998, pp. 65-69.
- Marfull, Josep. "L'horta de Fontanet al segle XII" in *2nd International Medieval Meeting Lleida*, en curs de publicació.
- Martínez-Gros, Gabriel. *L'idéologie Omeyyade. La construction de la légitimité du Califat de Cordoue (X^e-XIe siècles)*, Madrid, Casa de Velázquez, 1992.
- Pérez, Arturo. *La ciutat romana d'Ilerda*, Lleida, Pagès Editors, 1991.
- Rosell, Francesc Miquel. *Liber Feudorum Maior: cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945-47.
- Sabaté, Flocel. *Història de Lleida. Alta edat mitjana*, vol. 2, Lleida, Pagès Editors, 2003.
- Sarobe, Ramon. *Els molins dels templers al Segrià al segle XII. Estudi a través dels seus documents*, tesi de llicenciatura, Barcelona, 1997.
- . *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1997.
- Sénac, Philippe. *Le monde musulman. Des origines au XIe siècle*, Paris, Armand Colin, 2007.
- Soler, Maria. "Les emissions monetàries dels Banū Tuğīb i dels Banū Hūd de la Marca Superior d'al-Andalus", in *tdx.cat*, 16 de gener de 1992, <<http://www.tdx.cat/handle/10803/8222>> (23 de abril de 2013).
- . "Las acuñaciones de la taifa de Lleida", in Josep Giralt – Joan Eusebi García (Ed.), *El Islam y Catalunya*, Barcelona, Lunwerg, 1998, pp. 171-173.
- Viguera, Maria Jesús. *Aragón musulmán. La presencia del Islam en el valle del Ebro*, Huesca, Diputación de Huesca, 1980.
- Virgili, Antoni. *Diplomatari de la Catedral de Tortosa (1062-1193)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998.

